

**У тенетах загадкових
історичних убивств. Від
Генріха IV до Бандери та
Кеннеді**

КУПИТИ

Є постаті, які кардинально змінюють хід історії. Часто їхня доля складається трагічно. Ця книжка - не тільки присіпкове дослідження останніх миттєвостей життя таких людей. Це і портрет епохи, в якій вони жили, воювали та мирилися, кохали й зраджували, народжували дітей...

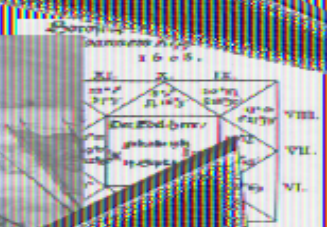
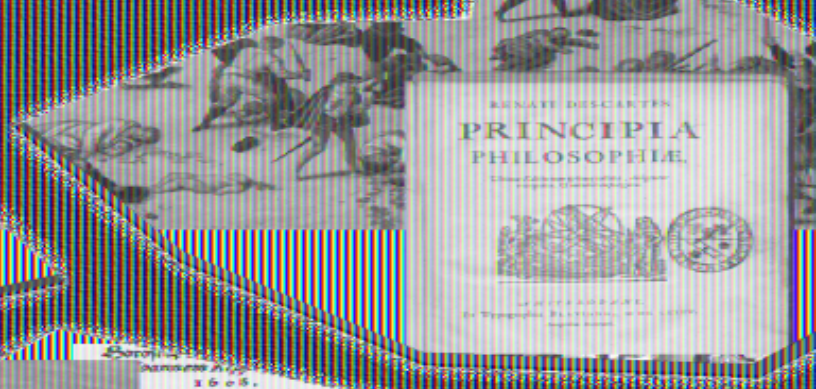
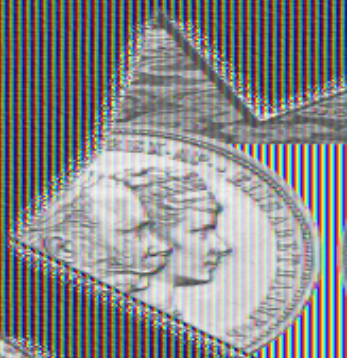
Знамениті монархи, політичні діячі, полководці й учені. Від короля Генріха IV Бурбона до Джона Кеннеді, від імператриці Єлизавети Австрійської, яку називали найкрасивішою жінкою XIX століття, до борців за незалежність України у XX столітті - Симона Петлюри, Євгена Коновальця та Степана Бандери.

Автор книжки намагається розібратися, чим були зумовлені ці злочини: політикою чи економікою, яка котиться у прірву, ідеологічною чи релігійною боротьбою. Або ж це звичайна спроба залишити такий-от кривавий «слід в історії»? Проте, звісно, нічого не відбувається просто так.

Сергій Махун

У ТЕНЕТАХ ЗАГАДКОВИХ ІСТОРИЧНИХ УБИВСТВ

ВІД ГЕНРІХА IV
ДО БАНДЕРИ
ТА КЕННЕДІ

Сергій Махун

У ТЕНЕТАХ ЗАГАДКОВИХ ІСТОРИЧНИХ УБИВСТВ

Від Генріха IV до Бандери та Кеннеді

віхрла

Київ · 2024

УДК 323.285(100)-029:821-94
МЗ6

Махун Сергій

У тенетах загадкових історичних убивств. Від Генріха IV до Бандери та Кеннеді / Сергій Махун. — К. : Віхола, 2024.
— 288 с. — (Серія «Наукопо»).

ISBN 978-617-8178-10-9

Є постаті, які кардинально змінюють хід історії. Часто їхня доля складається трагічно. Ця книжка — не тільки прискіпливе дослідження останніх миттєвостей життя таких людей. Це і портрет епохи, в якій вони жили, воювали та мирилися, кохали й зраджували, народжували дітей...

Знамениті монархи, політичні діячі, полководці й учені. Від короля Генріха IV Бурбона до Джона Кеннеді, від імператриці Єлизавети Австрійської, яку називали найкрасивішою жінкою XIX століття, до борців за незалежність України у XX столітті — Симона Петлюри, Євгена Коновальця та Степана Бандери.

Автор книжки намагається розібратися, чим були зумовлені ці злочини: політикою чи економікою, яка котиться у прірву, ідеологічною чи релігійною боротьбою. Або ж це звичайна спроба залишити такий-от кривавий «слід в історії»? Проте, звісно, нічого не відбувається просто так.

Усі права застережено. Будь-яку частину цього видання в будь-якій формі та будь-яким способом без письмової згоди видавництва і правовласників відтворювати заборонено.

© Сергій Махун, 2024

© Яна Зіневич, обкладинка, 2024

© ТОВ «Віхола», виключна ліцензія на видання, оригінал-макет, 2024

ВІДГУКИ ПРО КНИЖКУ

Історії замахів на видатних людей — це не просто якісь епізоди з минулого, які треба описати, спираючись на наявні джерела й літературу. Тут завжди можна знайти місце для детектива або трилера. Для легкої, ненав'язливої конспірології — і це той випадок, коли теорії змов можуть мати під собою підстави. І для такої ж якбитології — при цьому для жанру нон-фікшн найкраще підходить модель, коли автор не будує альтернативний сценарій «що було б, якби ... лишився живий», а підштовхує читача поміркувати самотійно. Сергій Махун розповідає нам про гучні вбивства, майстерно дозуючи науку та белетристику.

Едуард Андрющенко, історик, головний редактор YouTube-каналу WAS

Хто тепер знає, що таке «газетні підвали»? Це якщо у вас такі великі аркуші паперу з текстами, де в нижній частині йде не політика чи спорт. А от саме там усе на критичну думку, власні міркування та ту інформацію, читання якої робить тебе у чомусь «інтелектуалом». Надалі воно стало інтернет-форматом, але ж ти знаєш улюблених авторів? Кому довіряєш.

Я роками читав глибокі в усіх сенсах історичні газетні «підвали» Сергія Махуна — в усіх паблік-форматах. І його «новин» уже здавна зачекалися. Поки автор був в армії, його шанувальники, звісно, чекали: що ж трапиться? З...

З Реформацією та Контрреформацією... та які ще інтриги викриють історичні загадки наступних століть? Як ми відрізнимо карбовані на монетах профілі славетного герцога Валленштайна по руху його долі, кар'єри та — як дізнаємося — «гороскопного» вбивства? Як міг славетний Йоганн Кеплер «з анонімного дослідження» передбачати долю Тридцятирічної війни XVII століття?

І чи врешті увійде наш автор у виклад виру інтриг й наступних століть?

Чимало вшанованих історичною наукою людей вважає Сергія Махуна й гідним колегою, і (з певною заздрістю) чудовим автором, який може зробити з історичних сюжетів справжній детектив. Бо ж не диплом робить людину істориком, а саме такі дослідження, есеї чи нариси, як ось тут: ґрунтовне знання доби, глибоке її розуміння та легкий драматичний виклад публіциста.

Останнє може дати сучасному українцю неочікуваний та «неказьонний» контекст власної історії на тлі світових інтриг. І від загадкових філософсько-еротичних колізій шведської монархії XVII століття до долі Юрія Немирича, ініціатора (чергового) цивілізаційного вибору України 1658 року та до гучних атентатів XX століття — від Роттердама й Парижа до Г'юстона, штат Техас.

Що приємно, це те, що на тлі й фактично невідомих загалові подій аж до (начебто?) «заялжених» автор лишається вірним собі, за що й довіряємо: «здоровий консерватизм» дослідника та шукача, і трохи того його особистого, що щиро шануємо: «Портрет знаменитої людини — своєрідна хірургічна операція у виконанні сумлінного архіваріуса. Хоча результат може бути вельми несподіваним». Дійсно.

Але всі подальші оцінки я лишив би на читача, який отримає щире задоволення від співучасті в наслідках уважних історичних досліджень, які лише зовні здаватимуться нам короткими мазками живописних історичних драм. Бо вони містять у собі й звияги, й кохання, й науку та справжні детективи — саме з тою інтригою реальності, яка робить історію живою.

Кирило Галушко, проєкт «ЛІКБЕЗ. Історичний фронт»

ВІД АВТОРА

Що насамперед важливо для автора, коли він розпочинає роботу над науково-популярною книжкою на історичну тему? Як на мене, найголовніше — не потрапити в полон модних течій і не долучитися до поширення міфів і фейків. Вони кочують у довколаісторичній літературі навіть не роками, а століттями, й унаслідок повторюваності набувають рис «справжності». На жаль, такої книжкової продукції на українському ринку сьогодні дуже багато.

Здоровий консерватизм, який я сповідаю багато років, передбачає прискіпливе вивчення перевірених часом джерел і віднайдення в них важливих фактів і тем, здатних заграти новими барвами. Тим паче якщо йдеться про розслідування загадкових і резонансних убивств історичних постатей.

Я намагався працювати з дотриманням усталеного, перевіреного наукового погляду на певний відрізок часу й на ключові події здебільшого європейської історії, учасниками якої є монархи та політичні діячі, полководці й науковці. До речі, біографії деяких з них в Україні майже невідомі.

Тому перед очима читача постануть сторінки минулого, чимало з яких кардинально змінили хід історії людства. Я зосередився на невеликому, але дуже близькому мені відрізку історичного часу: трохи більш ніж 350 років — від початку XVII і до середини XX століття. 14 постатей, серед них четверо українців, життя й загибель яких я описав за хронологією. Вважаю їх неймовірно цікавими особами, кожна з яких водночас по-своєму трагічна.

«Добрий король Анрі» — Генріх IV Французький. Фантастичний щасливчик і дуже толерантна людина, яка ніколи не переслідувала своїх ворогів. І досі має гучну та добру славу серед земляків. Соратник

короля, герцог де Сюллі писав: «Природа обдарувала володаря, але не дала йому легкої смерті».

Альбрехт фон Валленштайн — знаменитий полководець-кондотьєр часів Тридцятилітньої війни (1618–1648). Могутній герцог, який був надзвичайно популярний упродовж кількох століть.

Королева Швеції Христина й загадкова смерть всесвітньо відомого французького вченого Рене Декарта при її дворі. Таємниці стокгольмського двору, у якому події схожі на безупинний карнавал...

Постать українського магната Юрія Немирича, творця Гадяцької угоди 1658 року, яка мала змінити ландшафт Речі Посполитої та створити третю її складову — Велике князівство Руське. Воєначальник, дипломат, письменник, права рука гетьмана України Івана Виговського. Людина, яка випередила свій час. Микола Костомаров писав: «Українці показали, що вони неспроможні зрозуміти й оцінити цей продукт голів, який стояв вище від рівня цілого народу».

Легендарний, овіяний славою шведський король-полководець Карл XII. Кілька взаємозаперечних версій його загибелі в снігах Норвегії та... цілковита ясність, кому це було вигідно.

Убивство президента Авраама Лінкольна — остання вистава «старого Ейба» наприкінці Громадянської війни у США. Важко переоцінити внесок цього видатного політика у зміцнення фундаменту американської демократії та держави взагалі.

Експансивний король Баварії Людвіг II Баварський — інтелектуал, який перебував на межі божевілля, проте залишив унікальний спадок для майбутніх поколінь: казкової краси замки й палаці. І... неоднозначну пам'ять серед сучасників.

Представники славнозвісної династії Габсбургів — три трагедії однієї родини імператора Франца Йосифа I: смерть сина монарха, ерцгерцога Рудольфа разом з його коханкою Марією Вечерою в замку

Маєрлінг; остання подорож Женевським озером найкрасивішої жінки XIX століття й дружини імператора Єлизавети, відомої як Сісі; убивство у столиці Боснії небожа імператора Австрії та короля Угорщини Франца Фердинанда та його морганатичної дружини Софії Хотек. Через місяць після останньої трагедії розпочалася Перша світова війна, що кардинально змінила світовий порядок.

Три постаті української історії: Симон Петлюра, Євген Коновалець і Степан Бандера. Борці за незалежність України у XX столітті, які загинули від рук більшовицьких агентів, проте й досі жахають кремлівських пропагандистів та їхніх господарів, які 24 лютого 2022 року розпочали вже широкомасштабну війну проти України.

І нарешті «перерваний політ» найбільш упізнаваного й колоритного політика США XX століття — президента Джона Фіцджеральда Кеннеді. Як так сталося, що очільник наймогутнішої держави світу загинув у Далласі на очах мільйонів глядачів...

Англійський історик-медієвіст Джеффри Барракло якось сказав, що «офіційна історія, відверто кажучи, складається зовсім не з фактів, а зі сформованих уявлень». І ці уявлення з плином часу дуже часто змінюються. До того ж навіть «правдиві свідчення» зазнають інтерпретацій і спотворень, стають жертвою політичної кон'юнктури та перебувають у щільному коконі містифікацій і фейків.

Чому я вирішив написати книжку про вбивства відомих людей: монархів, полководців, президентів, політичних діячів, учених? Замисел народжувався поступово, есеї накопичувалися й потроху формували кістяк майбутньої книжки... Портрет знаменитої людини — своєрідна хірургічна операція у виконанні сумлінного архіваріуса. Хоча результат може бути вельми несподіваним.

Це не просто дивне зацікавлення в убивствах знаменитих людей, а й певний портрет епохи, у якій вони жили, воювали й мирилися, кохали,

народжували дітей і зраджували. І — головне — залишали чималий слід у світовій історії.

Офіційних версій злочинів є багато, деякі вбивства добре розслідувані, про чимало з них написано десятки книжок і знято фільми — документальні та художні. Проте з кожним роком унаслідок стрімкого розвитку науки (не тільки історичної, а й криміналістики, балістики, антропології, генетики) відкриваються нові факти, на які раніше або не зважали, або які відкидали через нестачу доказів.

Мені хотілося глянути свіжим оком з перспективи сьогодення й докопатися до джерел: чому сталося вбивство, хто перебував за лаштунками заколоту чи змови. На авансцені почали виринати ляльковики, й так ставало ясніше, чим було зумовлено злочин. Хоча, звісно, ідеться про версію автора — журналіста за фахом і популяризатора історії за покликанням.

І перше питання, над яким я міркував, звучало так: описані злочини — результат політичної боротьби, ідеологічних і релігійних розбіжностей, економіки, яка летіла у прірву, чи лише спроба залишити кривавий «слід в історії»? Схиляюся до думки, що просто так нічого у світі не відбувається.

ГЕНРИХ IV

Кинджал для доброго короля Анрі

Генріх IV Бурбон, король Франції. Картина Франса Прубуса Молодшого, 1610 рік.
Королівська колекція, Лондон

Зараз ви мене до пуття не знаєте, але я помру одного з наступних днів і тоді ви зрозумієте, чого я вартий і в чому відмінність між мною та всіма іншими.

Такі слова французький король Генріх (Анрі) IV Бурбон сказав напередодні своєї трагічної смерті 14 травня 1610 року від кинджала фанатичного католика Франсуа Равальяка. Поховали монарха 1 липня в абатстві Сен-Дені.

Мабуть, немає у французів улюбленішого короля, ніж Генріх IV Бурбон. Навіть вихор Французької революції лише ненадовго потурбував його останки. Наполеон Бонапарт віддав наказ зберегти залишки величного бронзового пам'ятника володарю на коні, коли його розстрожили якобінці. Майбутній імператор відчував: у минулому не може бути порожнечі. А вже після реставрації Бурбонів, у 1818-му, роялісти відновили пам'ятник «Доброму королю Анрі» на Новому мосту в Парижі.

Проте водночас не варто й ідеалізувати Генріха IV Бурбона. Пристрасть до азартних ігор, нескінченні полювання й амурні пригоди йшли пліч-о-пліч з невтомною відвагою в бою, фантастичною незворушністю й мужністю в десятках битв та під час ухвалення державних рішень. У пам'яті свого народу він залишився людиною, для якої інтереси підданих аж ніяк не були порожнім звуком. Підтвердженням є його відомі слова: «Я хочу, щоб у селянина щонеділі була курка в казанку». І вона там таки була!

Як породження епохи кривавих релігійних воєн, що буквально шматували Францію, Генріх IV розумів: взаємна жорстокість і нетерпимість католиків та протестантів (гугенотів) ведуть до прірви. Країна була на межі виживання й розколу. І все це відбувалося на тлі нездоланного прагнення Габсбургів — іспанських й австрійських — утопити в крові супердержаву, яка лише зароджувалася.

Генріх IV, людина неабиякого розуму, не був схожий на своїх сучасників. Дослідники й нині відзначають: цей м'якосердий,

толерантний, скептичний уродженець Півдня, сонячної Наварри, як жоден інший тогочасний монарх, зберіг у собі ренесансний оптимізм.

Жанна д'Альбре, королева Наварри. Портрет олівцем Франсуа Клуе, 1560-ті.
Національна бібліотека Франції, Париж

Анрі, третій син Антуана де Бурбона й Жанни д'Альбре, доньки короля Наварри Генріха II, народився 13 грудня 1553 року в місті По (історична область Беарн). Його мала батьківщина — крихітне, але стратегічно важливе королівство, розташоване на північ від Піренеїв. Щасливий дідусь намастив малюку губи часником і влив до рота кілька крапель вина. Хрещення відбувалося в католицькому храмі, але вже через шість років Генріх Наваррський став кальвіністом, як і його матір. Водночас батько був абсолютно безпринципним — тоді він уже здобув посаду командувача королівського війська і став католиком. При дворі короля Франції суворо дотримувалися правила: жоден протестант не міг обіймати державну посаду...

Генріху судилося бути найближчим родичем володарів Франції — представників династії Валуа, й сином Антуана де Бурбона — першого принца крові. Салічний закон (збірник звичаєвого права давніх франків) давав змогу успадкувати престол лише найближчим родичам короля з династії Капетингів по чоловічій лінії, минаючи синів, яких народили доньки короля. Генріх III Валуа, наступником на престолі якого згодом і став Анрі, був його кузенком у 22-му ступені! Шанси наваррця здобути корону Франції здавалися вельми примарними. У

короля Генріха II Валуа, який загинув у 1559 році на лицарському турнірі, було четверо синів: Франциск, Карл, Генріх і Франсуа.

Королева-матір Катерина Медічі була італійкою й займала доволі толерантну позицію до протестантів та намагалася встановити в країні релігійний мир. Вона вирішила наблизити до двору Анрі та його матір Жанну д'Альбре — ортодоксальну кальвіністку. Мабуть, вона добре відчула потенціал молодого володаря — й так хотіла повернути його до католицизму та нарешті розв'язати проблему з протестантами.

Гугеноти — «діти короля Гуго», або ж кальвіністи, у Франції XVI століття були згуртованою силою, але становили меншість населення країни. Водночас багато дворян і представників буржуазії, яка лише зароджувалася, ставали прихильниками вчення Жана Кальвіна — зятятого женевського противника римського папи. Володіння adeptів цього вчення охоплювали більшість південно-західних і південних земель Франції.

За півторарічного правління Франциска II Валуа країна почала скочуватися до громадянської війни. Молодий король фактично віддав владу в руки своєї матері Марії Медічі, яка дедалі більше потрапляла під вплив ортодоксальних, непримиренних представників католицької партії: герцога Франсуа де Гіза та його брата, кардинала Лотаринзького Шарля де Гіза.

Тому в березні 1560 року гугеноти вирішили діяти. Вони хотіли захопити короля та його матір і відсторонити від реальної влади клан Гізів. Проте ці події, відомі як Амбуазька змова, зазнали фіаско. Керівників фронди повісили. Градус протистояння лише зріс, а ненависна кальвіністам родина здобула ще більше влади й розпочала репресії.

Катерина Медічі у грудні 1560 року стала регенткою при неповнолітньому синові, коли 10-річний Карл IX змінив на престолі старшого брата, 16-річного короля Франциска II, який несподівано

помер від гнійного менінгіту. Помірковані представники католицької партії при дворі, схильні до компромісів із гугенотами, остаточно програли боротьбу за владу в королівстві. А королева-матір поступово стала іграшкою в руках фанатиків.

У 1562 році почалася перша Гугенотська війна, яка охопила майже всю країну. У містечку Вассі в Шампані 1 березня відбулося масове побиття протестантів католиками. Тоді, за різними даними, загинуло від 100 до 300 гугенотів. Лідери кальвіністів, дядько Генріха Наваррського принц Людовік I де Бурбон-Конде й адмірал Гаспар II де Коліньї відповіли мобілізацією прихильників і звернулися до одновірців у Німеччині й Нідерландах. Під прапори загонів гугенотів стали тисячі добровольців...

Після смерті в бою Антуана де Бурбона, командира королівських військ, якому довелося воювати з одновірцями своєї дружини й англійцями, ситуація у країні стала вибухонебезпечною. Перша з низки (разом вісім) релігійних війн у Франції завершилася 19 грудня 1562 року аж ніяк не тріумфальною перемогою католиків у битві поблизу Дре. Втрати з обох сторін були величезні. Амбуазький едикт, який підписали в березні наступного року, визнавав свободу совісті, але надавав гугенотам обмежені можливості у проведенні богослужінь лише в окремих областях і у володіннях феодалів. Генріх Наваррський після загибелі батька став першим принцом крові.

Протестанти й далі зміцнювали свої фортеці, зокрема багате приморське місто Ла-Рошель. В обороні цього бастіону гугенотів разом з матір'ю взяв участь і змужнілий у битвах Генріх Наваррський. Невдалою облогою в 1569 році, до речі, керував його кузен — майбутній король Генріх III Валуа.

У серпні 1570 року, після завершення Третьої релігійної війни, у Сен-Жермені було підписано мир. Гугеноти домоглися чергових поступок. Одним із пунктів миру було рішення про широкий знак примирення

двох релігійних партій: планували майбутній шлюб Генріха Наваррського з сестрою короля Карла IX Маргаритою (Марго) де Валуа...

Лідер протестантів, адмірал Гаспар де Коліньї, на якийсь час приїхав до Парижа, де його прийняв король. Тобто розпочалося зближення позицій ворожих партій і почало здаватися, що держава нарешті крокує до миру. Проте католицька партія війни на чолі з герцогом Генріхом I Лотаринзьким з династії Гізів уже готувалася до підступного удару.

Отже, Генріха Наваррського заручили із сестрою короля — Маргаритою (Марго) Валуа й запланували весілля на 22 серпня 1572 року. 18 серпня відбулося вінчання — проте на паперті, а не всередині храму Паризької Божої Матері, бо молоді були різного віросповідання. З нагоди урочистостей у столицю прибули сотні гугенотів.

Весілля відзначали пишно. У палаці на острові Сіте на мармуровому столі було сервіровано вечерю для придворних, «міських магістратів, парламенту, рахункової та монетної палат», яка завершилася балом. Водночас парижани і приїжджі католицькі вожді та їхній почет уже гострили ножі. До них приєдналися селяни з передмість столиці — в околиці лютував голод. Нечувана розкіш на весіллі відіграла для них роль червоної ганчірки, францисканські ченці з амвонів роз'ятрювали гнів католиків проти єретиків...

Біля початків кривавої розправи над протестантською елітою, яку невдовзі назвали Варфоломіївською ніччю (події відбувалися в ніч на святого Варфоломія), була сама Катерина Медічі й лотаринзькі герцоги Гізи. Спочатку королева-матір хотіла лише арештувати лідерів протестантів і вбити кілька десятків їхніх наближених. Проте ситуація вийшла з-під контролю.

Різанина у Варфоломійську ніч. Картина Франсуа Дюбуа, 1862 рік. Кантональний музей мистецтв у Лозанні, Швейцарія

У п'ятницю, 22 серпня, було важко поранено Коліньї. Куля з аркебузи зачепила лікоть і кисть руки. Убивця, колишній наставник герцога Генріха Гіза Шарль де Морвер, забіг до будинку католицького каноніка Вільмюра із заднього входу й утік верхи на коні. І хоча король Карл IX Валуа запрягся знайти «винуватців, призвідників і підбурювачів», маховик кривавих злочинів запрацював. Найдіяльнішу участь у побитті гугенотів узяли самі парижани — майже всі ревні католики.

Наступного дня Катерина Медічі під шаленим тиском Гізів ухвалила рішення про масові вбивства — мовляв, щоб запобігти змові проти королівської влади. Карл IX після довгих умовлянь поступився й затвердив список «заколотників», яких треба вбивати без суду й слідства; «помилували» лише Конде-молодшого й Генріха Наваррського. Хоча насправді їхня доля опинилася в руках Маргарити Валуа. Убивці зупинилися в передпокої спальні рідної сестри короля. Вона врятувала закривавленого гугенота, графа Габріеля де Лерака. А потім і новоспеченого чоловіка, його двоюрідного брата, принца Генріха I де Бурбон-Конде з кількома їхніми охоронцями. Проте доля охоронців була трагічною. «Можете собі уявити, — казав пізніше Генріх, — яке потрясіння я пережив, коли моїх друзів і сподвижників убивали майже біля узголів'я мого ліжка» (Жан-П'єр Баблон, «Генріх IV»).

Сцена у спальні Маргарити Валуа під час Варфоломійської ночі. Картина Олександра-Евариста Фрагонара, 1836 рік. Лувр, Париж, Франція

Під безпосереднім керівництвом Генріха Гіза викинули з вікна адмірала Гаспара де Коліньї, який помирав. Генріх Наваррський з братом опинилися під домашнім арештом. Їхніх наближених, як і сотні інших гугенотів, знищували по всьому місту. Загалом загинуло близько 2000 людей лише в Парижі, а хвиля погромів прокотилася всією Францією. За різними джерелами, у країні загинуло від 5000 до 30 000 гугенотів.

Генріха Наваррського і принца Конде-молодшого під страхом смерті примусили перейти в католицизм. Майже чотири роки — аж до лютого 1576-го — майбутній король був почесним заручником при дворі. Проте за першої зручної нагоди він утік спочатку в Алансон, а потім в Анжу. А тоді зрікся в Монтобані римської церкви та знову очолив і армію гугенотів, і новий політичний союз — «Сполучені провінції Півдня».

Відразу після Варфоломійської ночі вибухнула нова громадянська війна, яка з невеликими перервами тривала до 1589 року. Але на арену вийшли миротворці-«політики» й насамперед губернатор провінції Лангедок маршал Генріх-Монморансі Дамвіль.

Карл IX Валуа помер ще в 1574 році у страшних муках — він задихався й палав від гарячки. Сучасники, особливо гугенотські

каноніки, казали, що це покута за криваві оргії на день святого Варфоломія. Хоча більшість істориків вважають, що короля отруїла його матір.

Володарем Франції став Генріх III, герцог Анжуйський, останній представник династії Валуа. Заради корони він навіть таємно повернувся з Варшави, де вже рік був королем Речі Посполитої. Як гомосексуаліст новоспечений монарх не мав дітей, тож оточив себе «мінйонами» — молодими аристократами. Генріх Наваррський уже в 1584 році став офіційним наступником на троні, бо Франсуа, герцог Алансонський, наймолодший з чотирьох синів Катерини Медічі, помер від малярії.

Водночас Католицька ліга за намовою Гізів наступником престолу оголосила католицького кардинала Карла де Бурбона, молодшого брата Антуана де Бурбона й рідного дядька Генріха Наваррського. Радикалам з Паризької ліги був нестерпний союз із Генріхом III, який постійно намагався досягти примирення з гугенотами. У 1587 році у битві під Кутра роялістів повністю розбила армія Генріха Наваррського... А наступного року у столиці спалахнуло повстання. Генріху III, який буквально чудом утік з Парижа, у боротьбі з головою Католицької ліги герцогом Генріхом Гізом довелося шукати допомоги від законного наступника на престолі. Розпочалася так звана війна трьох Генріхів. Король став союзником кузена й наказав убити лідерів Ліги — герцога Генріха Гіза та його брата кардинала Шарля Лотаринзького.

Генріх IV у битві поблизу Арке 21 вересня 1589 року. Картина невідомого автора, 1590 рік. Палац Версаль, Франція

Королівська армія разом із загонами гугенотів узяла в облогу Париж, під стінами якого 22-річний домініканський чернець Жак Клеман смертельно поранив Генріха III Валуа. На смертному ложі монарх попросив підданих оголосити Генріха Наваррського наступником трону, від якого водночас вимагав перейти в лоно римської церкви... Цьому заважала головна причина — віросповідання. Але лігісти не визнавали законності наслідування престолу наваррцем.

Від 1589 до 1593 року тривала остання, Восьма громадянська війна, хоча Генріх IV був єдиним законним сюзереном усієї Франції. Війну назвали «Завоюванням королівства». Навіть після перемог над військами Ліги в битвах під Арке (1589) та Іврі (1590), Генріх IV — блискучий тактик, але ще не стратег — так і не зміг перетворити воєнний успіх на політичний.

Зречення Генріха IV від протестантизму в базиліці Сен-Дені 25 липня 1593 року.
Картина Ніколя Боллері, 1594 рік. Музей мистецтв та історії у Медоні, Франція

Чергове повернення в лоно римської церкви — sacramentalні слова «Париж вартий меси», сказані 25 липня 1593 року в абатстві Сен-Дені, — не відразу відчинило перед Генріхом двері столиці. Лише 21 березня 1594 року він майже без крові зайняв Париж. А раніше, 28 лютого, в Шартрі (традиційний Реймс, відомий як місце коронування Анни Київської, перебував тоді в руках армії лігістів) Анрі нарешті став королем усієї Франції. Дипломатичний талант, відточений роками битв і залаштункових інтриг, йому дуже знадобився.

У найближчі чотири роки Генріх IV Бурбон послідовно розв'язав три надзвичайно важливі завдання: переміг дворянство Ліги (переважно шляхом переговорів і підкупу, зокрема призначенням колишніх ворогів на «хлібні» посади) й без територіальних утрат завершив довгу війну з Іспанією. Та головне — 13 квітня 1598 року підписав Нантський едикт, що став найважливішою акцією короля з установами миру (не лише релігійного) у вкрай знекровленій країні. На переконання короля, попри протидію войовничих ортодоксів із двох таборів, мирне співіснування конфесій було можливим.

«Щоб гарантувати надані протестантам права, таємні статті Нантського едикту передбачали передання їм терміном на вісім років (з можливим продовженням) 51 фортеці, гарнізони яких сформовано з протестантів, що їх фінансував король. Найбільшими з цих фортець були Монтобан і Монпельє... Згаданий документ визнав законність 80

«приватних фортець», які належали гугенотській аристократії. Фактично Нантський едикт надав кальвіністам широку автономію, яку забезпечували не лише політичні, а й військові гарантії», — зазначив у своїй фундаментальній праці «Історія Франції. Королівська держава та створення нації до кінця XVIII століття» український історик Вадим Ададуrow.

Гугеноти були наділені правом вільного віросповідання в більшості міст (Париж залишився бастіоном римської церкви), але державною релігією оголосили католицизм. Король до смерті дотримувався всіх параграфів едикту.

Однак Генріх IV Бурбон домігся не рівності католиків і гугенотів, а лише гарантії прав меншості. Усе XVII століття, вже після його трагічної загибелі, католицька партія поступово й неухильно знищувала релігійну опозицію в державі (до цього доклався й кардинал Рішельє). Дворяни півдня — головна ударна сила протестантства — заради кар'єри дедалі частіше відмовлялися від кальвінізму на користь католицизму. Схожа ситуація була й у Речі Посполитій від початку XVII століття. Більшість українських і білоруських магнатів та шляхтичів, православних і протестантів, як офіційну державну віру вибирали ту саму католицьку або рідше компромісну: греко-католицьку.

Крім недовгої війни із Савоєю, а також змови герцога Франції, маршала Шарля де Бірона, й повстання герцога Бульонського (придушених ще у зародку), спокій у Франції не було порушено майже до самої загибелі монарха. Авторитет королівської влади було відновлено — і це беззаперечний факт. Генріх IV блискуче увійшов в образ позапартійного й перейнятого ідеалами толерантності короля, гаранта відродження Франції. Він узяв у свої руки систему фінансів, адміністрації й управління (для цього наймав найкращих спеціалістів), уважно ставився до потреб селян і буржуа. Найближчими помічниками

короля були талановиті адміністратори — насамперед ідеться про гугенота Максимільєна де Бетюна, герцога Сюллі, його бойового товариша.

Саме він стимулював ухвалення нової фіскальної системи, за якої було знижено прямий податок — «талью». Проте виплату податків контролювали дуже жорстко. В державі розпочалося масштабне будівництво. У Парижі вперше з'єднали береги Сени постійним мостом. Істотно пожвавилася торгівля морем. Небачених висот розвитку досягло сільське господарство. Наприклад, шовк відтепер не імпортували з Нідерландів, а, навпаки, експортували в європейські держави...

Король знайшов спільну мову не тільки з аристократами — «дворянством шпаги» (*noblesse d'еpee*). Поступово зводилося на ноги й «дворянство мантиї» (*noblesse de robe*), так званий третій клас після аристократів і духівництва — буржуазія. Її представники, які за тверду ціну купували титули й посади, поступово ставали локомотивом економічного поступу держави.

Генріх IV започаткував створення французьких колоній у Північній Америці й за рік до загибелі нарешті вирішив звернути свій погляд на головних суперників Франції у Європі — австрійських Габсбургів. Він ретельно готувався до протистояння з ними.

Генріх IV удома з родиною. Гравюра Жана-Огюста-Домініка Енгра, 1894 рік

...Особисте життя Генріха IV було дуже бурхливим. У 1599 році король розлучився з королевою Марго, з якою не жив від часу своєї втечі з Парижа, й уклав новий шлюб — з Марією Медічі. Вона народила йому трьох дочок і чотирьох синів (до слова, перший з них, Людовік XIII (1601–1643), став королем Франції після загибелі батька). Генріх IV був уважним і до семи позашлюбних узаконених дітей від «офіційних» коханок: Габріель д'Естре, Генрієтти д'Антраг, Жаклін де Бюей та Шарлотти де Ессар. Цікаво, що фаворитки та їхні спільні з монархом діти абсолютно спокійно мешкали в королівському палаці разом із законними дітьми. Загальний список нащадків монарха наближається до 25! Але хто їх насправді тоді рахував...

Проте повернімося до самого вбивства монарха. Цій події передували численні змови, які підживлювали Габсбурги, насамперед іспанські, та єзуїти. До того ж це було вже не перше «полювання» на короля... 27 грудня 1594 року Жан Шатель, 19-річний син сукнороба, зумів дістатися покоїв короля, де у присутності кількох можновладців ударив Генріха IV в обличчя — проте лише надірвав йому верхню губу й вибив зуба. Самого Жана Шателя четвертували через два дні. Проте навіть після переходу короля до католицизму й коронації його супротивники не полишали спроб убити можновладця. Генріх IV зазнав 22 (!) замахів за 15 останніх років свого життя.

На початку 1610 року король Франції став майже необмеженим володарем у ще зовсім недавно фрагментарній державі, розділеній на багато провінцій, міських комун, герцогств і графств. Феодали відсиджувались у своїх замках та фортецях і могли навіть ігнорувати настанови й укази сюзерена. Але зашморг над їхніми правами та привілеями ставав дедалі дужчим. Водночас народ був у захваті від Генріха IV і влада харизматичного монарха з кожним роком лише міцнішала.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

КУПИТИ